

Szavakból

Született 1935. december 6-án. Ahogy írta, egészen pontosan Vésén, Somogyban, Magyarországon, Európában. „A térképen Belső-Somogy/ a szívben a hely és idő/ ahonnan így-úgy mérhető/ hogy ki vagyok ha az vagyok...” (A világnak négy sarka volt) Meghalt Pécsen, 2020. szeptember 14-én, a városban, ami több mint fél évszázada fiává fogadta, s ahol szeptember 24-én eltemették.

Sok évtizedet élt, sok mindenre volt elég. Még arra is, hogy késleltesse a sors, mert behozható volt. Az első verse 17 éves korában jelent meg a *Dunántúlban*, amit akkor Szántó Tibor szerkesztett. Nem akárcikinek akadt meg a szeme ennek a kamasznak a versein. Ő volt a mi „titkosan jó írónk”, ahogy Lengyel Balázs mondta.

A *Somogyi Néplap* 1955. április 17-én mutatta be a verseit. Az első kötetig mégis húsz évet kellett várnia. (*Fák fölvonulása*, 1972) Igaz, hogy közben megjelent két antológiában (*Lengő fényhidak*, *A magunk kenyéréen*), és végül is több mint húsz kötet verset írt. Már 1999-ben megjelentek a válogatott versei, 2005-ben pedig minden verse, amit addig írt (*Platon benéz az ablakon*)

„Időtálló, divatok fölötti nagy költészet Bertók Lászlóé” – írta Parti Nagy Lajos már a 70. születésnapjára. Nincs okunk kételkedni ebben. Se most, se később. És az sem okozott csalódást, amikor átjárt a próza világába. Megrendítő a *Priusz*, vagy letehetetlenül érdekes a *Hazulról haza*, de mindenképp élvezetes a prózája is. Akkor is, ha nem magamagáról, hanem Csokonairól vagy Vörösmartyról ír életrajzot.

Elismerésben is volt része, nincs időm-terem felsorolni a díjait a Graves-díjtól a Kossuth-díjig. Mindenkori közösségének nagyra becsülését is kivívta: Vése, Nagyatád, Pécs díszpolgára volt. Tehetséges volt, tiszta és szeretetre méltó. Mindez együtt természetes lenne, de mégsem az. Ezek az erények nem járnak párban.

A pálya kezdete szinte mesebeli. Aztán hirtelen megtörik, valahogy úgy, mint Csokonaié, akit kicsaptak Debrecenből. Az a bizonyos „legkisebb fiú” elindult Véséről, egy kis somogyi faluból, ami Kaposvártól 44 km-re van. Mindenkire egyforma sors várt ott. Még a nevek is egyformák voltak. Csak a „főző” utcában 15 Bertók család lakott.

Bertók László költőnek merészelt lenni. Másra született, mint a többiek, s ez korán kiderült. Az élet a mesebeli út parafrázisa, próbák sora. Parádés volt a kezdet, keserves a folytatás. Ezen az úton a „legkisebb fiú” beleragadt az 50-es évek valóságába, ahogy később, 1994-ben a *Priuszban* megírta. „(...) ez az igazi történet, ez a nemtörténet” – írta Esterházy Péter. Érettségi után helyhiány miatt elutasították az Eötvös Loránd Tudományegyetemről. Velem is megesett néhány év múlva. Búsongtam, szorongtam, mitévő legyek magammal.

Ez a szelíd, szép fiú versben átkozódott. „(...) Bomba szórja széjjel. / Akták közt sorvadjon patkány életével. / Kígyó másszon kopasz feje alá éjjel (...) Verje meg az Isten örök verésével!” (*Átok*) Senki előtt nem lehetett titok, kiről írta, bár egy versváltozatban a kopasz helyett sötét szerepel. Gyorsan kiderítették, hogy miket írt még ez a fiú, és miféle fogadalmakat tett annak a Csurgói Református Gimnáziumnak

az önképzőkörében. Hát ilyesmiket írt: „Elvitték minden gabonánkat. /Anyám sírt, apám hallgatott. / Öcsém lopott a sajátunkból / a lónak egy marék zabot...” (*Csendélet*) Börtön járt ezért.

Itt, Kaposváron, az ÁVH – fogdájában próbálta ki, milyen a magánzárka. Még 2015-ben, a *Firkákban* is kísértett az emlék. „Éjjel-nappal ég a zárkában a villany. / A tér be van zárva, de az idő kinn van.” (*ÁVH pince*, 1955) A hollandi lányok fapapucsban járnak, /sej, de nincsen hangja az ávós csizmának.” (*Szönyeg a fogdafolyosón*) Az épület ma is ott áll a Berzsényi-parkkal átellenben, a Kossuth Lajos utcában. Ártatlannak látszik. Bertók Lászlót kaposvári bíróságon ítélték el a társaival együtt, öt nyolc hónapra, volt, akit többre. Városunk börtönében élte át, hogy alszik nyolc rab egy cellában, négy ágyon. Aztán a pécsi uránbányában lett építő honvéd. A munkaszolgálatosnak ez volt a beceneve.

Szabadulván sok mindent csinált: volt kocsis, napszámos, postás, könyvelő, favágó. De 1959-ben könyvtáros lett Nagyatádon. A megyei könyvtár igazgatója, Kellner Bernát menedéket adott neki. Voltak, akik az utolsó percig kételkedtek ebben. Megtette, megtehetette. Tulajdonképpen, ha Bertók polgári foglalkozására gondolunk, egész életében könyvtáros, bibliográfus volt a később megszerzett egyetemi diploma szerint is. (A Bertók László-bibliográfia itt készült, a Takáts Gyula Könyvtárban, Szeles Judit munkája.)

A versbeszéd, amelyben megszólalt, sokat változott pályája alatt. Kezdetben vallomásos hangú, megélt élményekhez tapadó volt. Első versei paraszti őseihez, gyerekkorához, ifjúsága élményköreihez kötődnek. De ezekben is több van önmaguknál. Amikor Véséről, Szökedencsről írt, egy közösség megaláztatásait is versbe emelte. Minden, csak nem idilli, nosztalgikus ez a versvilág. Pedig élethossziglan el-téphetetlen szálak kötötték hozzá. „Almaízzel a szánkban naponta kiűzettünk a paradicsomból” – írta. De harmincévesen már „kiköpte az almát”, és tradicionálisan vátesz sem akart lenni. Ennek a szerepnek már nem adott esélyt, néha a cselekvésnek sem. A kimondott szó volt az övé, sose politizált, mindent költőként reagált le. Sose akart se politikai költő, se hősszerelmes lenni – írta róla Alföldy Jenő. Egyre inkább „racionális mindennapjainkat és irracionalitással telített közérzetünket fogta a vers hálójába” – mondta Lengyel Balázs. Sok mindenben veszthette hitét, de a versben soha. Csak a pátoszából észrevétlenül rezignáció lett és irónia.

Kaposvárott Fodor András és Takáts Gyula pártfogolták tehetségét.

Pécsre azért vágyott, mert ott pezsgett az irodalmi élet, mert tájékozódási pontul ott volt Csorba Győző és Tüskés Tibor, a *Jelenkorral* Szederkényi Ervin, Pákolitz, Galsai Pongrác, Csordás Gábor, Parti Nagy Lajos és még sokan mások.

Fájdalommal siratta el korán elvesztett eszményképeit: Nagy Lászlót, Kormost. Az utóbbiról írta: „Árva bátyám a nagy mesében vacog utánad semmiségem, sárkányod itt csücsül a széken, /s nem tudom verssé varázsolni.”

De ahogy változott az idő, változtak példaképei. Ha a kezdetre gondolunk, nehezen hihető, hogy Nemes Nagy Ágnes vagy Tandori lírájához is közel került. De ahogy Bodor Béla kitűnő tanulmánya figyelmeztet a *Holmiban* (2009/1–2. sz.), Ber-

tók László költészete kezdettől komplex jelenség. Azt könnyebb belátni, hogy gondolatvilága egyre bonyolultabb, elvontabb, a forma pedig rendre egyszerűbb. Néha egy-egy kép tömbként önmagában hordozza a jelentést. Egy-egy műfajhoz évtizeden át ragaszkodik. A 80-as évektől egy ideig csak szonettet ír, de magyarítja. Jambusok helyett felező nyolcasokban gördülnek a sorok. Az utolsó évtized versei a kétsoros firkák, olyanok, mint az aforizmák. Ezek az ő „őszikéi”, „télikéi”.

Versből

A sírjára versekből is kötök koszorút. Az első és az utolsó „versvirágokból”.

Nagyanyám

Aszalszilva arcú,
Görbült nagyanyám,
decemberi varjú
vén gesztenyefán,

hócsillagos télben
lelsz-e még magot?
Látsz-e hulló égen
néha szép napot?

Lelkedet a vállad
azért tartja csak,
hogy a vesző vágyak
arra hulljanak?

Vagy fel tudsz még szállni,
ha a föld nehéz?
Szemed csendje nyári
mezőket idéz.

Búzavirág-fényű
reggelek tüzeit,
érett zizzenésű
élet örömét,

szikár nagyapámat
friss tarló fölött,
derekán a nyárnak,
aki megszőkött.

De messziről jöttél
dúlóutakon.
Elmaradt négy testvér,
egy tucat rokon.

És most itt kucorgol
eres küszöbön,
ajkad imát mormol,
lesed, hátha jön

nagyapa a csöndből
hulló égen át.
ellopni a földről
árva asszonyát.

Platon benéz az ablakon

A visszavert fény évszaka,
Platon benéz az ablakon,
kezében ásó és kapa,
csodálkozik, hogy itt lakom.

Mondanám, hogy rögtön megyek,
lehetnék még jó asztalos,
de megbénít a döbbenet,
silány tükörré foncsoroz.

Mondanám, hogy nem én vagyok,
bűnössé tett a félelem,
hátam mögött a lét dadog,
előttem a történelem.

Mondanám, hogy nincsen remény,
hogy maholnap ötven leszek,
s ami árnyékból költemény,
a valóságban egyszeregy.

Mondanám, hogy akkor mi van,
miért jobb, aki boldogabb,
s ha a varázs anyagtalán,
mire emlékszik az anyag?

Mondanám, hogy egyébiránt,
hogy vártam már, hogy jó napot,
de minden sorvég rímbe ránt,
csak hazudnék, csak hallgatok.

Firkák a szalmaszálla

Kifelé az időből, befelé a térbe...
Lehet, hogy egyszer csak rátalálsz az egészre.
Lehet, hogy

Égbe nyúló erek, levél nélküli fák,
Aki föntről néz le, most nagyon ide lát
Téli fák

Felállni, lépegetni, menni, menni, menni...
Amíg meg tudod tenni, ennyi... Semmi.
Semmi